

Subotnja matineja

Piše
**Miljenko
Jergović**

Afera Bosilj

NEMA ZEMLJE ZA ILIJU

Tiho i diskretno, lani je objavljena monografija toga srijemskog paora, čiju su genijalnost u Zagrebu komisijski morali provjeriti

Bilo je to u jesen 1997. Sjedio sam u foajeu nekoga milanskog hotela, nevoljan što sam daleko od kuće, izložen rukovanjima i upoznavanjima s nepoznatim svijetom, i pitanjima na koja nemam odgovora, kada su mi donijeli, tog dana objavljeno, Einaudijevo izdanje knjige priča Karivani, u talijanskome prijevodu Lilijane

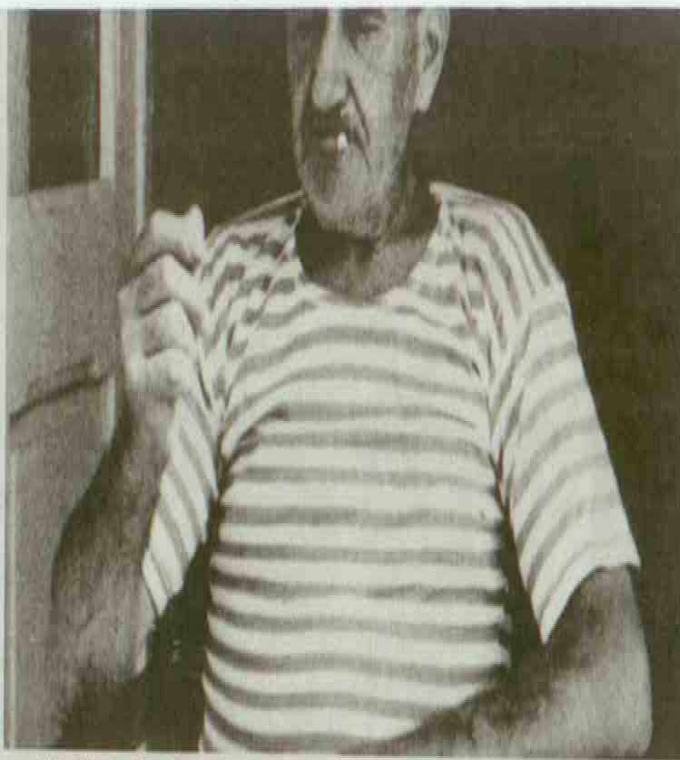

Iliju Bašičevića su, kao i njegova genijalnog zemljaka Savu Sumanovića, ustaše 1942. namjeravali pogubiti iz razloga rasne

ma na koja nemam odgovora, kada su mi oonjeni, tog dana objavljeno, Einaudijevo izdanje knjige priča Karivani, u talijanskome prijevodu Ljiljane Avirović. Skamenio sam se vidjevši naslovnicu. Grafički urednik kojega nikada neću sresti, ne znam mu ni imena, na moju je knjigu stavio detalj sa slike Ilije Bosilja, srijemskoga paora i samouka, čije su me ikonične figure pratile od djetinjstva, is kojim sam se tih godina, premda o tome nikada i nigdje nisam pisao, u stanovitom smislu identificirao. Uselio sam se u njegovu biografiju, koja je sva djelovala poput literarne priče. U njoj se na takav način ogledao duh vremena da sam svoj slučaj sebi samome objašnjavao, i još uvijek ga katkad, u časovima nesаницe, živčane slabosti ili kasnojjetnih i jesenjih alergijskih ataka, objašnjavam preko slučaja Ilije Bosilja. Ništa osve- mu tome nije znao onaj koji me je častio tim najtačnijim motivom na naslovnici neke moje knjige.

Ilija Bašičević rodio se 1895. u Šidu. Završio je četiri razreda osnovne škole. Bavio se zemljorad- njom, sve dok mu država, kada je već navršio šezdeset i drugu, nije oduzela zemlju. Tada je počeo crtati. Sve te njegove rane crteže i gvaševe uništio je sin Dimitrije, zgrožen samom očevom namjerom da se bavi umjetnošću i spreman da ga u tome na svaki način spriječi i demotivira. Dimitrije Bašičević, zagrebački povjesničar umjetnosti, koji doktorira na svome šidskom zemljaku, genijalnom srpskom slikaru Savi Šumanoviću, 1957. je suosnivač Galerije primitivne umjetnosti. Osim što je u to vrijeme mislio da očev rad ništa ne vrijedi, jer je bio suprotan poetici ju- goslavenske naivne umjetnosti, pitomoj idili Hlebinske škole, socijalnom i umjetničkom nauku Krste Hegedušića, Dimitrije Bašičević vjerojatno je naslutio nevolje koje bi mogle po njega nastupiti.

"Afera Bosilj" stvorena je početkom šezdesetih, vrhunce doživljava tokom 1964. i 1965. a traje sve do 1971. Odvijala se po stručnim i kulturnim časopisima, ali se vrlo brzo širila i na zagrebačke i beogradske dnevne novine, političke i obiteljske tjednike, poprimivši razmjere jednoga od ogavnijih kulturnih skandala u jugoslavenskoj povijesti. Hajku je poveo sam Krsto Hegedušić, kada je u beogradskoj Ekspres Politici izjavio: "sum- njam da je Bosilj autor", da bi mu se zatim pridružila zagrebačka kuka i motika, sramoteći oca i sina Bašičevića. Dogodilo se i nešto čega nije bilo ni u zemljama otvorenog staljinizma: Komisija Prosvjetno-kulturnog vijeća grada Zagreba pozvala je Iliju Bosilja Bašičevića da slika pred posebno imenovanom stručnom komisijom, čime bi se utvrdila "autentičnost njegovog stvar- alackog čina". Taj sramni događaj odvio se 18. vel- jače 1965. u stanu Dimitrija Bašičevića, u Freud- erreichovoj 3/1. Članovi komisije "su se ogradili od ovakvog načina provjeravanja autentičnosti

••• Slika Ilije Bosilja, iz knjige Svet po Iliji, izdanje porodične fondacije i Instituta za normalnost i kulturne promene

autorstva u oblasti slikarstva, no odazvali su se pozivu naslova sa željom da se u korist raščišća- vanja situacije oko Gradske galerije primijeni i ta krajnja metoda". Tako su komisijski općili, a da im nije ušlo: Matko Mestrovic, Zdenko Munk, Radoslav Putar i Vjenceslav Richter. Ova prevažna i nezaobilazna imena hrvatske kulture su, nakon izvršenog opita na živome umjetniku, jednoglas- no zaključila da je "njegovo autorstvo odnosnih djela stvarno i nesumnjivo".

Nakon te sramotne presude, kojom je, kao i u toliko drugih prigoda, hrvatska (i jugoslavenska) kultura sudila samoj sebi, a ne umjetniku kojega se pokušalo likvidirati, Ilija Bosilj je, posve uza- ludno, podnio sudsku tužbu protiv svih koji su ga optuživali. Skandal je nastavljen, nastavljeno je istjerivanje vruga iz jednoga starca, genijalnog umjetnika, a njegov je sin bio slijedom javnih poniženja i optužbi da je ustvari on autor očevih slika, primoran da ode iz Galerije primitivne um- jetnosti i da ostavi zauvijek nedovršenim polemike u koje je ušao s pojedincima i s kul- turnom sredinom koja ga je sramotila ili ga je,

Ni nacionalizacija nije uvijek loša: tek kada su mu oduzeli njegovu zemlju, Ilija je počeo crtati i slikati, i pridodao si je umjetničko prezime Bosilj. Tada je imao 62 godine. I završena četiri razreda osnovne škole

blaže rečeno, odbila zaštititi. Zahvaljujući ocu Il- jiji, u velikoj je mjeri preusmjerena profesionalna karijera Dimitrija Bašičevića, pomaknuli su se nje- govog profesionalni interesi, a zatim i način djelo- vanja. Tako se rodio i Mangelos, Bašičevićev um- jetnički alter ego, jedno od najznačajnijih imena hrvatske avangarde, čije će radove, puno nakon umjetnikove smrti, otkupiti njujorška MoMA. O tome se u finim zagrebačkim krugovima ne govori, ali Mangelosa ne bi bilo da nije sramoćenja Il- ije Bosilja i njegovog sina. A zapravo, sin se um- jetničkim stvaranjem počeo baviti na sličan način kao otac. Jednome su oduzeli zemlju, drugome profesionalnu vjerodostojnost. Pritom, razlika između seljaka i povjesničara umjetnosti u nje- hovome slučaju uopće nije velika. I jedan i drugi bili su umjetnici u najelementarnijem smislu ri- ječi.

Ilija Bosilj inspiraciju je nalazio u Svetome pismu i u kojekakvim mitološkim tek- stovima, ali za razliku od naših, i ne samo naših, naivaca, nije težio preslikavanju stvarnosti. Njegove figure, ljudske i ži- votinjske, bile su krajnje stiliziranje, ito na način koji je istovremeno podsjećao na dječje i pečinske crteže, ali i na antropološke i etnološke studije, Zlatnu granu ili Claudea Levi-Straussa, koji se šezdesetih i sedamdesetih i u nas nosio kao dugosezonska intelektualna moda. Pored dara da sliku koncipira kao niz zagonetnih, ali na kraju - odgonetljivih i racionalnih znakova, Ilija Bosilj imao je za dilemtanta i samouka neočekivano rafini- ran koloristički dar, koji je dosljedno provodio. Premda nema nikakvog opravdanja za postupan- je zagrebačkih kulturnih i likovnih komesara pre- manjem i njegovom sinu, zapravo jest šokantno

ustaše 1942. namjeravali pogubiti iz razloga rasne čistoće, ali su ga na kraju, bez dodatnih razloga, pustili. Naravno da ga je taj događaj obilježio

da je takve radove naslikao starac sa četiri razreda osnovne škole. Onda biva jasna i reakcija Krste Hegedušića na njegovo slikarstvo: naime, ako je Il- ija Bosilj kao umjetnik autentičan, tada iza mani- rizma hlebinske narve čuči neka golemalaž, zgod- na tek za razglednice i turističku ponudu socijalističke Jugoslavije i njezine kulture. Naivni- im slikarima zadano je da se moraju razlikovati od nenainvinih, akademskih slikara, općenito od um- jetnika koji ne žive na selu. Slike Ilije Bosilja narušavaju tako postavljena pravila. Akako bi jed- noj zaostaloi i uplašenoj kulturnoj i umjetničkoj sredini bilo ugodnije kada bi ta pravila i dalje pos- tojala, bilo je važno reći da on nije naslikao svoje slike. Akada je dokazano da jest, i dalje su se prav- ili kao da nije, sve dok u današnjem vremenu, nakon raspada Jugoslavije, Ilija Bosilj u Hrvatskoj ionako nije likvidiran kao umjetnička činjenica. Bez obzira na to što mu je zagrebački komesarijat izdao uvjerenje o autorstvu, on je danas - srpski i svjetski slikar. Hrvatski, nije! Ali ne zato što je sam to odbio biti.

Svoje životno djelo ostavio je rodnome Šidu, gdje je, njemu u čast, utemeljen muzej Ilijanum. Ljetos sam u izlogu jedne male knjižare, u zatvorenoj uličici, dvadesetak koraka od Knez Mihajlove, ugledao knjigu "Svet po Iliji". Objavlje- na u koprodukciji "Instituta za normalnost i kul- turu promene" i Fonda Ilija&Mangelos, ova lijepa, smjerom i osjećajem napravljena monografija jed- no je od onih rijetkih, posve umnimih djela koja njihov čitatelj, gledatelj i posjednik, koristi kao svoju osobnu iskaznicu, ali i kao precizno objašnjenje načina na koji se ova kultura obraču- navala s onima koje ne bi uspjela utjerati u svoje uske i plitke formate.

Scena kada Ilija Bosilj pred četveročlanim komesarijatom stvara svoju sliku, da bi jednu kulturnu sredinu, a zatim i cijelu Jugoslaviju, uvjerio u to da uopće postoji, jedna je od najin- tenzivnijih i najtačajnijih slika naših povijesti i sudbina. Činjenica da o tom događaju ne pos- toji baš nikakva refleksija, deprimantna je kao i tolike druge činjenice hrvatske kulture. Sitna, ruševna i jadna danas je njezina građevina: sve zidić od zidića, a svaki sebe doživljava kao da je Kineski zid, ili barem dubrovačka zidina. Nema tu zemlje za Iliju. •